

**Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського:
практичне впровадження викладання
предметів природничо-математичного
напрямку**

Методичний посібник

Кіровоград

2013

74. 200

П 24

Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського: практичне впровадження викладання предметів природничо-математичного напрямку. Метод. посіб. / Упоряд. Л.Хлань, С. Литвин, Л. Ткаченко, Т. Ціперко. – Кіровоград: Вид-во КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2013. – 44 с.

Даний посібник передбачає ознайомлення з досвідом методистів та вчителів природничо-математичного циклу області щодо творчого використання спадщини В.О. Сухомлинського.

Відповідальна за випуск – Корецька Л.В.

Зміст

Передмова.....	4
Савлук А.Г. Гуманізація навчально-виховного процесу на основі впровадження спадщини В.О. Сухомлинського та сучасних освітніх технологій в практиці роботи вчителів природничо-математичних дисциплін.....	5
Ткаченко Л.А. Підвищення ефективності уроку математики в контексті педагогіки В.О. Сухомлинського.....	13
Медведчук М.П. Використання спадщини В.О. Сухомлинського у процесі викладання математики.....	17
Савлук Г.І. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії шляхом використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.....	22
Литвин М.Ю. Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського при викладанні природничих дисциплін.....	29
Тикул О.А. Використання педагогічних ідей В.О.Сухомлинського в позаурочній діяльності.....	36

Передмова

Василь Олександрович Сухомлинський – велика Людина, мудрий Учитель. Його творча спадщина – цілюще джерело, звідки педагог може черпати знання заради благородної цілі чуйного, мудрого і обережного проникнення в юне серце.

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського має багатоаспектний характер. Твори його – це золоті розсипи педагогічних ідей, знахідок, рекомендацій і просто добрих порад. І особливо актуальними стають вони сьогодні в умовах оновлення змісту освіти.

Працюючи над удосконаленням навчально-виховного процесу, поліпшенням розумового, морально-етичного, трудового, естетичного виховання школярів, зміцнення співдружності школи і сім'ї, піднесенням ефективності управління школою, вчителі природничо-математичних дисциплін області творчо використовують спадщину видатного вченого-гуманіста, природолюбця, його багатий досвід практичної діяльності.

Зараз ми усвідомлюємо, що Василь Олександрович Сухомлинський бачив далеко наперед. Все те, що він говорив, писав і застосовував на практиці, відповідає сучасності, воно навколо нас, в повсякденній педагогічній лабораторії наших учителів.

Даний посібник передбачає ознайомлення з досвідом методистів та вчителів природничо-математичного циклу області щодо творчого використання спадщини В.О. Сухомлинського.

А.Г. Савлук,
директор Суботцівської ЗШ I – III ступенів
Знам'янської районної ради

**Гуманізація навчально-виховного процесу
на основі впровадження спадщини В.О. Сухомлинського
та сучасних освітніх технологій в практиці роботи вчителів
природничо-математичних дисциплін**

На сучасному етапі відбувається реформування освіти в Україні і світі, переорієнтація її на виховання людини, яка не тільки володітиме певним багажем знань, умінь, навичок та способів діяльності, а й умітиме виконувати свої обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань, світових вимог і стандартів певної галузі.

Вчителям Суботцівської ЗШ I–III ступенів реалізувати визначені завдання допомагає педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського в поєднанні з надбаннями сучасної української педагогіки, новітніми освітніми технологіями, власним досвідом та досвідом роботи педагогів попередніх поколінь.

Саме в працях В.О. Сухомлинського вчителі знаходять відповіді на те, як виховувати людину – творця, гуманіста, патріота свого краю, своєї Батьківщини. Видатного педагога хвилювали ідеї особистісного підходу до організації навчання, розкриття індивідуальних обдарувань і нахилів, творчої ініціативності учнів та інше. Читаючи ці твори, ще і ще раз переконуєшся в ефективності його системи роботи, в її співзвучності сьогоднішнім завданням освіти. Тому вчителі природничо-математичних дисциплін особливу увагу звертають на основні вимоги Василя Олександровича до уроку:

- «Все шкільне життя повинне бути пройняте духом гуманності» [т. 4, с. 496];

- «Знання потрібні насамперед для того, щоб стати Людиною, Громадянином своєї Вітчизни, культурною особистістю, творцем, батьком, матір'ю» [т. 5, с. 340];

- «В учінні повинна бути індивідуалізація: і в змісті розумової праці (в характері завдань) і в часі» [т.2, с. 468];

- «Виховати органічну потребу в самоосвіті, бажання набувати знання протягом усього життя» [т. 4, с. 9];

- «Школяр – не пасивний об'єкт навчання, а активна творча сила, активний учасник процесу оволодіння знаннями» [т. 4, с. 214];

- «Добувати знання – це значить відкривати істини, причинно-наслідкові й інші різноманітні зв'язки» [т. 5, с. 366];

- «В основу системи навчання треба покласти яскраву думку, живе слово і творчість дитини» [т. 5, с. 340];

- «Спостереження – необхідна умова розумового розвитку» [т. 2, с. 472];

- «Передаючи знання іншим, учень багато чого усвідомлює сам» [т. 2, с. 487];

- «Шлях від осмислювання фактів, речей, явищ до глибокого розуміння абстрактної істини (правила, формули, закону, вислову) лежить через практичну роботу, що якраз і є оволодінням знаннями» [т. 2, с. 456];

- «Обов'язково має бути на уроці самостійна робота, в процесі якої осмислюються факти і здійснюється перехід до узагальнюючої істини» [т. 2, с. 459];

- «У багатьох розумних від природи, обдарованих дітей і підлітків інтерес до знань пробуджується лише тоді, коли їх рука, кінчики пальців включаються в творчу працю» [т. 2, с. 483].

Стає зрозумілим, що на сучасному етапі реалізувати ці вимоги можна лише використовуючи освітні технології особистісно орієнтованого навчання:

- інформаційно-комунікаційні технології;

- інтерактивне навчання;

- метод проектів;
- методика розвитку критичного мислення;
- диференційоване навчання;
- інтегроване навчання;
- розвивальне навчання та інші.

Працюючи над піднесенням ефективності уроку, вчителі природничо-математичного циклу широко використовують у своїй діяльності ідеї В.О. Сухомлинського про гуманізацію навчально-виховного процесу. Гуманізація – поняття узагальнююче, це напрям, керівна ідея в його педагогічній спадщині, яку необхідно втілювати в життя. Гуманізація навчання – це прояв у спільній діяльності вчителя і учнів взаєморозуміння, доброти, поваги і довіри. Великий гуманіст переконливо довів «в теорії і практиці», що гуманні засади є основою життя кожної людини і суспільства в цілому. Якщо виховання не спирається на цей фундамент, то воно приречене на невдачу.

Проблему гуманізації навчання В.О. Сухомлинський розглядав багатопланово – це емоційність навчання, взаємозв'язок чуттєвого і логічного у пізнавальній діяльності учнів, формування пізнавальної активності учнів, організація навчання як процесу самовираження, розвиток учня, який орієнтується не на середньостатистичний рівень, а передбачає можливість вищих досягнень для даного віку, для конкретної дитини за відповідних умов.

Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського, які знаходять своє відображення в особистісно орієнтованих технологіях навчання, з успіхом використовує у своїй роботі вчитель географії Савлук Г.І. Ці технології включають учнів в активну діяльність, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають позитивне ставлення до навчання. Серед інтерактивних методів навчання перевагу віддає таким методам, як: розумовий штурм, дискусія, рольова гра, метод проектів. На уроках учитель створює спокійну, доброзичливу атмосферу, застосовує елементи технології сугестопедичного навчання. Використовує також Галина Іванівна поетичні твори, художні описи об'єктів і явищ. Ознайомлюючи учнів завдяки географії з поезією, домагається, щоб вони

відкривали для себе через поезію географію. Невід'ємною рисою уроків географії є краєзнавчий принцип викладання. Адже вивчення своєї місцевості під час екскурсій, походів сприяє вихованню патріотизму, формує знання, необхідні для майбутньої практичної діяльності, дає можливість показати учням, що цікаве і невідоме знаходиться поряд з нами, потрібно просто його побачити. Саме тому постійно організовує екскурсії для вивчення своєї місцевості, пам'яток природи району та області, визначних місць України.

Велику роль у своїй роботі відводять диференціації та індивідуалізації навчального процесу, особистісно орієнтованому підходу під час викладання вчителі математики Смілик Н.С. та Борець Л.С. Диференціацію навчання на уроках вони впроваджують створюючи динамічні групи учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і здібностей, добираючи спеціальні вправи, зорієнтовані на можливості окремих учнів з різними здібностями, надаючи педагогічну допомогу залежно від їхньої підготовленості, оптимально поєднуючи колективну, групову та індивідуальну роботу учнів, здійснюючи індивідуалізацію домашніх завдань. Реалізація індивідуального підходу дає їм можливість навчати математики учнів різного рівня компетентності. Практично не «губиться» ні обдарована дитина, ні дитина, яка не має математично розвинених здібностей. Для підвищення пізнавальної активності вони використовують різні форми роботи, зокрема, більше уваги приділяють самоперевірці школярами класних та домашніх письмових робіт. Це розвиває критичне мислення дитини.

Вчителька математики Цугуй А.Г. навчає учнів самостійно працювати, висловлювати і перевіряти гіпотезу, вміти робити узагальнення досліджуваних фактів, творчо застосовувати знання в нових ситуаціях. Для активізації учнівської діяльності на різних етапах уроку широко застосовує роботу з підручником, використовуючи такі основні її види: складання плану прочитаного, пошук відповіді на поставлене запитання, зіставлення змісту тексту з поясненням учителя, виділення головного в тексті, конспектування прочитаного, систематизація викладених фактів, класифікація понять, робота з

малюнками, таблицями, схемами, самостійне вивчення невеликого розділу тексту, читання з помітками. Творчу діяльність учнів учитель не обмежує лише оволодінням нового, а дає їм можливість проявити власний задум, поставити нові задачі і розв'язати їх самостійно за допомогою отриманих знань.

Одним із методів активного навчання, який часто використовує на уроках фізики Чабан Л.О., є метод проблемного навчання. Проблемну ситуацію створює за допомогою проблемних питань чи завдань, логічно пов'язаних зі змістом матеріалу. Проблеми підбирає посильні, спираючись на досвід і на знання, які вже має дитина, спрямовуючи її думку в русло знань, що потрібні для розв'язання проблеми. Учні під керівництвом вчителя або самостійно аналізують раніше опанований навчальний матеріал, відшуковують відповіді для розв'язання поставленої проблеми та формулюють обґрунтовані висновки. Таку форму роботи вчителька використовує під час вивчення нового матеріалу, на уроках узагальнення і систематизації знань, в позакласних заходах. Належне місце в своїй роботі Чабан Л.О. відводить міжпредметним зв'язкам – фізики і екології; фізики і хімії (в розділах «Електроліз», «Дії струму», «Будова атома»); фізики та історії (під час знайомства з видатними вченими фізиками, великими відкриттями). Підвищенню ефективності навчального процесу у сфері самостійного здобуття знань сприяє використання інформаційних комп'ютерних технологій. Використання комп'ютера дозволяє продемонструвати учням досліди, наприклад, явища мікросвіту або процеси, що швидко відбуваються (спостереження і реєстрація йонізуючого випромінювання) та лабораторні роботи: «Спостереження суцільного і лінійчастого спектрів», «Броунівський рух» та інші.

Щоб домогтися глибоких і міцних знань учнів, учитель хімії та біології Сорока Т. М. намагається максимально зблизити шкільні курси цих дисциплін з життям і надати їм практичну спрямованість. Широко застосовує активні форми навчання, які сприяють розвитку в учнів навичок самостійної роботи. Використовує на уроках елементи гри, творчі завдання, створює проблемні ситуації.

В працях В.О. Сухомлинського, зокрема в його теорії розумового виховання, прослідковується розробка елементів інтерактивного навчання. Успіх розумового виховання в процесі навчання визначають такі фактори:

- багатство всього духовного життя школи;
- духовне багатство вчителя, широта його світогляду, його ерудиція, культура;
- зміст навчальних програм;
- характер методів навчання;
- організація розумової праці учнів на уроках і дома.

В.О. Сухомлинський наголошував, що виняткового значення слід надавати дослідницькому характеру розумової праці: спостерігаючи, думаючи, вивчаючи, зіставляючи, діти знаходять істину або ж бачать, що для відкриття істини потрібні нові спостереження, потрібне читання, експериментування. У системі дослідницької роботи під час навчання вчителі природничо-математичних дисциплін особливе місце відводять написанню творчих робіт, що передбачає активний пошук розв'язання поставленого перед учнями завдання. Це вимагає роботи з літературою, пошуку потрібної інформації, зокрема через мережу Інтернет, її вибору, аналізу, порівняння та узагальнення. Творчі роботи заслуховуються на семінарських заняттях, підсумкових уроках. Дослідницькому характеру розумової праці сприяє використання проектної технології. Працюючи над проектами, діти вчаться робити презентації, користуватися різними джерелами інформації, створювати ілюстрації, доводити власні думки. Щоб залучити дітей до активної співпраці, зацікавити їх, вчителі впроваджують в систему роботи нетрадиційні типи уроків. Серед них уроки-дослідження, уроки-змагання, конференції, семінари, уроки-мандрівки тощо. Виконуючи творчі домашні завдання, учні готують цікаві доповіді, повідомлення, складають кросворди, тестові завдання.

Вчителі математики, фізики, хімії, біології, географії проводять значну позакласну роботу: тематичні лінійки, предметні тижні та декади, конкурси, змагання, вікторини, вечори, випуски тематичних газет. Особливу увагу вони

приділяють роботі з обдарованими учнями. Учні школи є активними учасниками районних та обласних предметних олімпіад. Щорічно підвищується рівень зацікавленості учнів Міжнародним математичним конкурсом «Кенгуру», Всеукраїнським фізичним конкурсом «Левеня», природничим – «Колосок».

У школі працює наукове товариство «Пошук». Вчителі сприяють науково-пошуковій роботі та спрямовують діяльність учнів, які з успіхом захищають свої проекти.

Як бачимо, вчителі природничо-математичного циклу в практиці своєї роботи використовують такі форми спілкування, які спонукають учасників діалогу до пошуків, підвищують творчий потенціал, розвивають самостійність у розв'язанні проблем. Педагогічна професія - професія особлива. Скільки б не працював, - криницю педагогічної мудрості не вичерпати. Особистість кожного учня – неповторна. І якщо вчитель не хоче стати ремісником, він обов'язково включається в пошук, щоразу по -новому застосовує свої знання і вміння. Саме тому вчителі постійно працюють над підвищенням своєї майстерності шляхом самоосвіти та участі в методичній роботі. До цього їх спонукає і адміністрація школи, яка головним своїм завданням вбачає створення в колективі атмосфери творчого пошуку, високої культури, захопленості працею. Цьому слугують такі умови:

- формування ділових взаємовідносин між адміністрацією і громадськими організаціями, між усіма членами колективу;
- постійне і вдумливе вивчення індивідуальних особливостей кожного вчителя, рівня його загальної та педагогічної підготовки, здібностей, педагогічної культури;
- широке використання системи заохочень, розвитку зацікавленості в кінцевих результатах праці;
- створення в колективі сприятливого психологічного клімату, атмосфери товариської взаємодопомоги, доброзичливості разом з високою вимогливістю до кожного.

Якщо час від часу в колективах не спалахують зірки, то поступово в них відбувається заміна педагогічної майстерності педагогічним ремеслом. Тож нехай в душах учителів ніколи не згасає іскра творчості, а на педагогічному небосхилі частіше спалахують зірки творчих особистостей.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – К., 1976 – 1977.
2. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики – К.: « КІС», 2003 .
3. Національна доктрина розвитку освіти (II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти). – К., 2001.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2003.
5. Постельняк А.І. В.О. Сухомлинський: діалог із сучасністю – Кіровоград, 2003.
6. Савлук А.Г., Бреславська Н.Л. В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю – Знам'янка, 2008.

Л.А.Ткаченко,

*методист науково-методичної
лабораторії природничо-математичних
дисциплін*

Підвищення ефективності уроку математики в контексті педагогіки

В.О. Сухомлинського

Робота в школі відкриває широкі можливості для вчителів, які працюють творчо. В.О. Сухомлинський писав: «Головна мета, яку я ставив, залучаючи дітей до співпраці, - пробудити задатки і нахили, дати радість творчості, виробити вміння і навички, необхідні в майбутньому» [т.5, с. 589]. Основне завдання вчителя полягає у створенні умов для того, щоб навчання було цікавим і продуктивним, адже «урок – найважливіша організаційна форма процесу пізнання світу учнями» [т.3, с. 12].

Яким же насправді має бути сучасний урок? Як підвищити його ефективність?

Починати свою роботу необхідно з планування: календарного, тематичного, поурочного. Адже саме це дає змогу використати якнайдоцільніше кожну хвилину уроку і стимулює дітей до праці. Учень працює там, де працює вчитель.

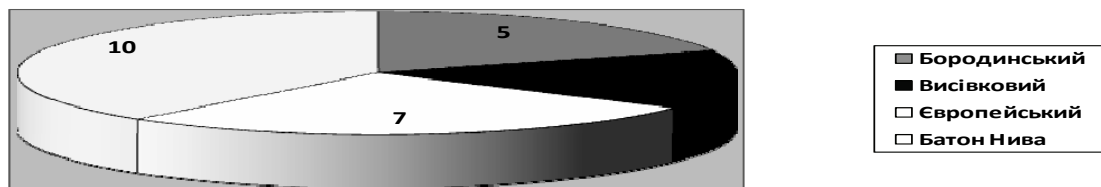
Необхідно організувати здобуття знань учнями так, щоб вони зрозуміли, який матеріал підлягає засвоєнню і як з ним потрібно працювати – це і є одним із етапів визначення мети. На уроці можна використати таблицю «Знати» – «Вміти», до якої разом з учнями записують завдання, необхідні для засвоєння. Наприклад, під час вивчення теми «Звичайні дроби» у п'ятому класі заповнюється таблиця:

ЗНАТИ	ВМІТИ
Які числа називають дробовими. Що означає риска дроби. Що таке чисельник і знаменник. Який дріб називається правильним, неправильним. Що таке ціла і дробова частина.	Читати і записувати дроби. Знаходити дріб від числа і число за його дробом. Розрізняти правильні і неправильні дроби. Виділяти цілу і дробову частини неправильного дроби. Порівнювати дроби.

Вчитель математики І.А. Сафошкіна (загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 29 Кіровоградської міської ради) в рамках вивчення даної теми, звертаючись до спадщини В.О.Сухомлинського, який писав: «Оволодіння уміннями і навичками, захоплення тим чи іншим видом праці в роки ранньої юності - усе це відіграє певну роль у вихованні покликання...» [т.4, с.325], підкреслює значимість професії хлібороба. Мотивуючи навчальну діяльність, проводить дослідження з наступним створенням презентації: «Хліб, який полюбляють учні нашого класу».

Дані дослідження, подані в діаграмі. Аналізуючи результати, учні відповідають на ряд питань, зокрема:

- Яку частину складають ті, хто полюбляє білий хліб?
- Яку частину складають учні, що люблять житній хліб?
- Чи варто цінувати хліб? А працю, завдяки якій хліб потрапляє до нас на стіл?

Важливою умовою підвищення якості уроків є урізноманітнення форм і методів навчання, видів роботи, які виконують учні, при цьому уникати перевантаження, що виникає не стільки від великої кількості завдань, їх складності, скільки від одноманітності, сірості й буденності.

Не існує універсальних методів навчання і універсальних форм роботи. Але у кожного педагога є свої улюблені прийоми, знайдені в процесі праці.

О.А. Ланецька (Петрівський НВК «ДНЗ – ЗШ І-ІІІ ступенів» Знам'янської районної ради), опираючись на слова В.О.Сухомлинського «Коллектив –це дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, - творить тільки тоді, коли

цей інструмент настроєно», будує уроки так, щоб зайняти роботою всіх учнів, спонукає їх до мислення, щоб кожен міг відчувати радість від своїх перемог, працюючи в колективі. Організуючи роботу в малих групах, домагається розуміння виконуваних завдань і представлення їх розв'язків. Зусилля думки та пам'яті – найважливіша основа розумового виховання і успіху.

Вчитель не повинен задовольнятися тим, що учень знає математичні визначення і правила, наводить приклади, розв'язує задачі. Він обов'язково має вимагати мотивації і доказів. Слід прагнути до того, щоб питання «Чому?» щоразу поставало на уроці.

Перевіряючи вправу, треба час від часу звертатись до учнів з питаннями: «В кого інакше?», «А як у тебе?» Подібні звертання-запитання заохочують учнів висловитися, виправити чи доповнити відповідь товариша. Слід стежити, зосереджуючи увагу на слабших учнях, щоб усі в класі виправляли помилки в своїх зошитах, розуміли їх.

Серед застосованих прийомів перевірки й оцінювання знань і навичок з математики у першу чергу слід назвати індивідуальне опитування, яке дозволяє ґрунтовно перевірити знання учнів, їх уміння логічно мислити, викладати своїми словами зміст прочитаного, ілюструючи прикладами математичні визначення і правила. Учні уважно стежать за тим, як відповідає їхній товариш, задають йому запитання, коментують відповідь (вказують на її недоліки, наводять свої приклади). Саме така робота активізує розумову діяльність.

Ефективність уроку великою мірою залежить від того, наскільки учень підготовлений активно сприймати новий матеріал. Ця підготовка здійснюється різними засобами. Вчитель розкриває перед дітьми значення виучуваної теми, приводить їх до усвідомлення потреби в даних знаннях, коротко повідомляє, що саме вони вивчатимуть на уроці, підкреслюючи практичну важливість визначень чи правил.

Велике значення для активізації учнів має методично правильне використання підручника на уроці. Практика вказує на різні форми роботи з ним: при вивченні нової теми, закріпленні, самостійній роботі, домашнього

завдання. Збуджує і підтримує активну увагу учнів вибіркоче читання ними підручника. Саме воно є ефективним, бо зобов'язує дітей читати зосереджено, з напруженням.

Отже, різні засоби активізації розумової діяльності учнів забезпечують високий науково-методичний рівень уроку і глибоке засвоєння ними знань, умінь і навичок. Виняткове значення для активізації навчального процесу має постановка проблемних завдань, наприклад, сформулювати правило. За цих умов школярі працюють активніше, не чекаючи, коли вчитель сформулює визначення і правила. Саме проблемність у навчанні забезпечує інтенсивну мислинневу активність дітей у засвоєнні знань.

Розум – умова, необхідна для творчості, проте ніяк не достатня. Потрібна систематична цілеспрямована робота вчителя з виявлення та розвитку нахилів і здібностей учнів до творчості в процесі навчання. Недарма народна мудрість твердить, що покликання учителя прекрасне – дбати, щоб іскра знань не згасла.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у п'яти томах. – К.: «Радянська школа», 1976-1978.
2. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – К.: «Радянська школа», 1979.
3. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти // Шлях освіти. – 2001. – №2.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2005.
5. Голодюк Л.С. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: український досвід та перспективи // Технологія фахової майстерності: компетентнісний підхід в освіті: матеріали V обласної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті О.Хмури / Наук.ред. Л.Голодюк. – Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2010. – С.11-15.

*М.П. Медведчук,
вчитель математики навчально-
виховного комплексу «Голованівська
загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
ім. Т.Г.Шевченка – гімназія»*

Використання спадщини В.О.Сухомлинського у процесі викладання математики

Освітні процеси, які відбуваються зараз в Україні, потребують нового педагогічного мислення. Це глобальна потреба, бо від того, які освітні системи будуть запроваджуватись у навчальний процес, які орієнтири у ставленні особистості будуть прийняті, залежатиме майбутнє держави, нації, кожної людини зокрема.

Нова школа потребує нової педагогіки, яка формується на засадах гуманізації та демократизації, відродження національної культури. Сучасні форми роботи творяться тоді, коли в навчально-виховні процеси приходять інноваційні ідеї, що ґрунтуються на вітчизняному та зарубіжному досвіді. Це не зовсім нові положення української школи. Вони мають глибоке національне коріння.

За В.Сухомлинським, гуманізм навчання і виховання полягає в особистій орієнтації навчання (зверненні до дитини), у створенні умов, спрямованих на розвиток творчої індивідуальності кожного. Наріжний камінь педагогіки В.Сухомлинського – людина як найвища цінність. В основі діяльності вчителя – любов та повага до дитини, глибоке знання її особистості, уміле проектування ситуації успіху. Основою організації навчання в сучасній школі залишається класно – урочна система, за якої провідною формою навчальної роботи є урок. Стосовно процесу навчання урок відіграє інтегруючу роль, оскільки відображає та поєднує такі компоненти, як мета, зміст, методи, засоби навчання, взаємодію вчителя та учня.

Застосовуючи інтерактивні технології, створюю комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну

спроможність. Від уроків, де в центрі уваги вчитель, до уроків, де учні самі доходять висновків з допомогою вчителя.

Так після об'єднання у групи (головуючий, секретар, посередник, доповідач) вчитель пропонує виконати завдання та представити результати роботи. Групова робота – це спосіб спільного розв'язання проблем.

Приклад. Геометрія, 8 клас.

Тема: Теорема Піфагора.

Учитель пропонує учням довести теорему Піфагора за планом.

План

- Накресліть прямокутний трикутник так, щоб гіпотенуза була основною.

- Позначте катети трикутника AC , BC , а гіпотенузу – AB .

- Проведіть висоту CD .

- З трикутника ACD знайдіть $\cos A$, а з трикутника ACB – $\cos A$.

Складіть рівняння – пропорцію. До неї застосуйте основну властивість пропорції. Одержимо $BC^2 = CD \times AB$

- Знайдіть суму $AC^2 + BC^2$

- Винесіть спільні множники за дужки.

- Подивіться на вираз у дужках, запишіть його множником, користуючись малюнком. Одержимо $AC^2 + BC^2 = AB^2$

Доповідач групи доводить теорему на дошці, узагальнює її, учні записують у зошит.

$AC=b$, $BC=a$, $AB=c$, тоді $c^2 = a^2 + b^2$ – квадрат гіпотенузи дорівнює сумі квадратів катетів.

Цей метод спонукає учнів до позитивних взаємовідносин, індивідуальної відповідальності кожного, спілкування і вміння слухати інших, допомагати, розуміти, розпитувати.

Приклад. Алгебра, 7 клас.

Тема: Формули скороченого множення.

Учитель пропонує алгоритм доведення формул скороченого множення.

Алгоритм

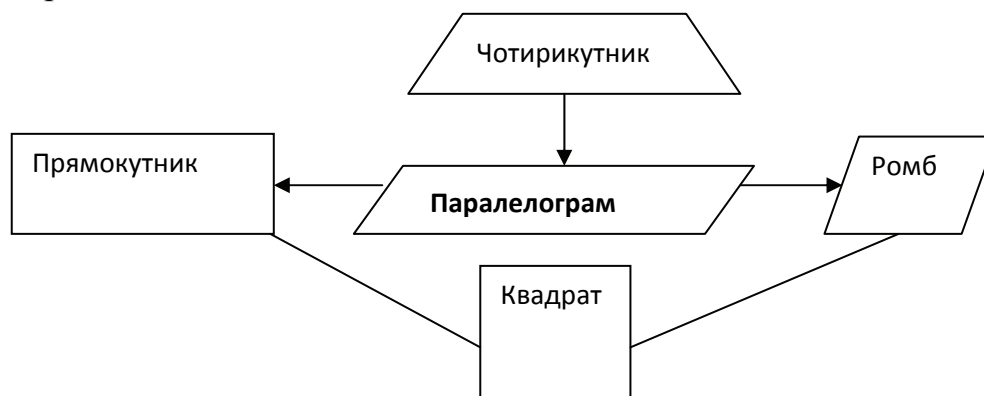
- Записати $(a+b)^2$ у вигляді множників $(a+b) \times (a+b)$.
- Перемножити многочлен на многочлен і записати у стандартному вигляді.
- Зробити висновок.

Традиційно вважають, що новий матеріал краще запам'ятати, коли він занотований. Але сучасні дослідження вчених доводять, що звичайне нотування – слово за словом, речення за реченням, лінійно або стовпчиком не зберігається в мозку. Мозок запам'ятовує інформацію тоді, коли вона має вигляд певних моделей, асоціативних схем.

Приклад. Геометрія, 8 клас.

Тема: Чотирикутники.

У центрі аркуша будуємо паралелограм, від якого розгалужуються прямокутник, ромб, квадрат. Записуємо лише одне слово, яке треба запам'ятати – паралелограм.

Дана схема допомагає формулювати означення паралелограма, прямокутника, ромба, квадрата, дає можливість краще засвоїти їх властивості.

Слід пам'ятати, що педагог існує для дітей, відчувати священний трепет перед кожною дитячою душею, не порушувати її світ. Тому і принцип моєї професійної діяльності: математика для дітей, а не діти для математики. За словами В.Сухомлинського, дитина весь час знаходиться в стані самопізнання, самоутвердження, самовдосконалення. Їй хочеться показати себе, утвердити свою волю, кмітливість. У математиці таким моментом можуть бути власні результати навчально-пізнавальної діяльності, розвиток розумової культури,

інтелекту, особистісних якостей. Тому учителям слід добирати до кожного уроку потрібні задачі, щоб спонукати дітей до творчого мислення.

У своїй роботі намагаюся не пропустити жодної можливості розв'язати одну і ту ж задачу різними способами. Це цікава і захоплююча робота, яка вимагає знань багатьох розділів шкільної програми з математики. Так, вивчаючи в 10 класі тему «Ірраціональні нерівності», пропоную розв'язати нерівність $\sqrt{2-x} + 3x - 6 < 0$ кількома способами:

1. Заміна даної нерівності рівносильної їй системою нерівностей.
2. Введення нової змінної.
3. Застосування методу інтервалів.
4. Використання властивостей монотонностей функції.
5. Графічний спосіб.

Приклад. Геометрія, 9 клас.

Тема: Декартова система координат.

Знайти рівняння прямої, яка проходить через точки A(1;2), B(3;4).

1. Використовуючи рівняння прямої

=

2. Складання системи рівнянь.

Дорога і мудра порада В.О.Сухомлинського: у сфері уваги на уроці мають бути не тільки думки про предмет викладу, а й учні, їх сприймання, мислення, увага, активність розумової праці.

Тому на уроках математики центром діяльності є учень. Більше довіри до нього, більше поваги до його особистості! Підтримувати хоча б найменшу зацікавленість у роботі, бажання брати участь у розв'язанні посильних завдань. Тоді дитина повірить у свої сили і буде прагнути до кращого.

Усі діти люблять грати – і в п'ятому, і в десятому класі. Для них це гра, а для нас – серйозний методичний прийом, який успішно можна використати при перевірці засвоєння теоретичного матеріалу. Цікаво і захоплююче проходять «Лицарський турнір» між учителем і учнем. Учитель ставить заздалегідь підготовлені питання, на які він хотів би почути відповідь. У свою чергу, учень

вчитель ставить питання вчителів. Вся дія триває десять хвилин. Проведення турніру оголошується заздалегідь. Питання мають бути стислі, відповіді – короткі і по суті. Рефері (учень) може зняти некоректне питання. Учні проставляють бали, на аркушах отримують відповіді. Цей прийом дає змогу в ігровій формі повторити теоретичний матеріал, активізувати роботу учнів, спонукає до логічного мислення.

Прийом «Бліцопитування ланцюжком» дає змогу за короткий час кожному відповісти на поставлене питання. Вибравши рефері, який контролює правильність відповідей і час, за який учні впораються із завданням, можна влаштувати змагання між рядами. Перемагає та група, яка не перериває ланцюжок, правильно і швидше за всіх відповість на питання. Проте, як домогтися високої результативності в роботі вчителя, можна говорити багато. Але найголовніший секрет – повага і любов учителя до своєї праці. Без цього неможлива робота у школі, бо тільки з любов'ю можна запалити вогонь знань. Актуальність ідей В.О.Сухомлинського в наші дні очевидна, його спадщина служить та буде довго служити невичерпним джерелом педагогічної мудрості.

Література

1. В.О.Сухомлинський. Вибрані твори: в 5т./В.О.Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976-1977.
2. Муржа Л.І., Мунтян Т.О. Словник методиста/Л.І.Муржа, Т.О.Мунтян. – Харків: Видавнича група «Основа», 2008.
3. Саткіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок/В.І.Саткіна. – Харків: Видавнича група «Основа», 2009.
4. Освітні технології [Навчально-методичний посібник]/О.М.Пехота, А.З.Кістенко, О.М.Любарика та ін.: за заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.

Г. І. Савлук,

вчитель географії

Суботцівської ЗШ I – III ступенів

Знам'янської районної ради

**Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії
шляхом використання педагогічної спадщини**

В.О. Сухомлинського

Сучасний випускник школи має бути конкурентоспроможним на ринку праці, всебічно освіченим, здатним знайти вихід з будь-якої ситуації і прийняти відповідне рішення. Тому в умовах реформи середньої освіти особливого значення набуває проблема вдосконалення технології навчання. Зміни, що відбуваються в суспільстві, зумовили пошук нових освітніх концепцій. Нині випускнику необхідні не тільки міцні знання, а й високий рівень розвитку різних типів компетентностей.

Завдання реалізації компетентнісного підходу відображені у нормативних документах про освіту: Державному стандарті базової і повної загальної освіти, критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів, навчальних програмах з предметів освітньої галузі «Природознавство».

Універсального методу навчання, який би гарантував учневі набуття географічних компетентностей, не існує. Водночас, слід відзначити, що набуттю географічних компетентностей сприяє дослідницький підхід у навчанні - підхід, за якого ідеями досліджень просякнуті всі форми навчальної діяльності: лекції, практичні заняття, індивідуальна та самостійна робота.

На важливість дослідницького підходу у навчанні вказував В.О. Сухомлинський: «Учневі не дають готових висновків, доведень правильності тієї чи іншої істини. Учитель дає учням можливість висунути кілька можливих пояснень. В самій дійсності шукати підтвердження й спростування кожної з висунутих гіпотез. Учні доводять одне і спростовують інше – як практикою у вузькому розумінні цього слова, тобто безпосередніми спостереженнями над фактами і явищами, так і опосередкованим мисленням.

Знання при цьому не пасивно засвоюються, як звикли говорити учителі, а здобуваються активними зусиллями. Тому такі знання стають переконаннями, і учні дорожать ними. Від того, наскільки активно проявляються розумові зусилля дитини в процесі аналізу того чи іншого явища, залежить не тільки глибина знань, а й уміння користуватися ними на практиці» [т.5, с. 58]. Школа, в якій я працюю, є опорною в районі з впровадження спадщини В.О. Сухомлинського. Тому методична проблема «Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії шляхом використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського» є актуальною в моїй роботі.

Загальнометодичні аспекти цієї проблеми досліджують вітчизняні й зарубіжні науковці: Н. Бібік, Т. Гільберг, С. Капіруліна, Л. Круглик, А. Хуторської, С. Бондар та інші. Інтенсивний розвиток теорії та практики компетентнісного підходу в освіті у зарубіжних країнах припадає на 80-ті роки ХХ століття. В Україні у 2003 році уряд прийняв програму «Цілі розвитку тисячоліття: Україна» як стратегію економічного зростання й розвитку країни. У цій програмі проголошується курс держави на досягнення найвищих стандартів якості в освіті.

Компетентнісний підхід – пріоритетний напрям удосконалення освітньої політики в Україні. Він не заперечує значення знань, але акцентує увагу на здатності використовувати отримані знання. Удосконалення освітнього процесу з урахуванням компетентнісного підходу полягає у тому, щоб навчити учнів застосовувати набуті знання й уміння у конкретних навчальних та життєвих ситуаціях. З позицій компетентнісного підходу основним результатом навчальної діяльності є формування ключових компетентностей.

О.І. Пометун вважає, що «компетентність людини – це у певний спосіб структуровані (організовані) набори знань, навичок, умінь і стосунків, які дають людині змогу визначати (ідентифікувати) та розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності. Таким чином, компетентність виступає результативно-діяльнісною характеристикою освіти».

Термін «компетенція» (з латинської – відповідність) має два значення: коло повноважень певної особи; коло питань, в яких людина добре обізнана, зрозуміла їх і має досвід вирішення. Компетентність – це здатність діяти в ситуації невизначеності. Рівень освіти людини тим вищий, чим ширша сфера діяльності і вищий ступінь невизначеності ситуацій, в яких вона здатна діяти самостійно.

Загальноосвітня школа не в змозі сформувати рівень компетентності учнів, достатній для орієнтування у будь-якій сфері діяльності. Тому потрібно сформувати ключові компетентності. Під ключовими компетентностями слід розуміти здатність школярів самостійно діяти в ситуації невизначеності під час розв'язання актуальних для них проблем.

Готуючись до уроку, аналізую, як саме певний навчальний матеріал можна використати для розвитку в учнів як предметних, так і базових компетенцій. Для цього складається їх орієнтовний перелік, який разом зі структурними компонентами компетенції відбивається в планах уроків. Користуючись схемою структури освітньої компетенції, можна внести в план уроку такі компоненти:

- Назва навчальної теми.
- Назва компетенції або її елемента.
- Мінімальний досвід діяльності або попередній етап сформованості компетентності.
- Соціальна, особистісна мотивація необхідності подальшого формування компетентностей.
- Знання, вміння, навички, необхідні для подальшого формування компетентностей.
- Способи діяльності на певному етапі формування компетентності.
- Рефлексія ефективності отриманого результату.

Так, при підготовці уроку «План місцевості» у 6 класі пропоную таку структуру формування компетенції:

1. Назва компетенції: досвід складання плану місцевості.

2. З базових компетенцій звертаю увагу на такі:

- ціннісно-сміслова компетенція – формулювати свої ціннісні орієнтири стосовно об'єкта, що вивчається;

- навчально-пізнавальна компетенція – ставити запитання за спостережуваними об'єктами, шукати причини явищ, фіксувати своє розуміння або нерозуміння проблеми, що вивчається;

- комунікативна компетенція - застосовувати способи спільної діяльності в групі.

3. Визначаю мінімально необхідний досвід діяльності учня на уроці: навички малювання, креслення, основи образного мислення.

4. Зазначаю, для чого компетенція необхідна учневі: ця компетенція формується для розвитку вміння учня орієнтуватись на місцевості з різним рельєфом, розвитку зорової пам'яті учнів, формування та розвитку вмінь образно мислити.

5. Визначаю перелік знань, які становлять компетенцію:

- знати поняття та вміти розкрити їх сутність – орієнтування, горизонт, лінія горизонту, сторони горизонту, компас, місцевість, напрями, масштаб, відстані;

- знати вимоги до складання плану місцевості (які прилади потрібні і як ними користуватись; як визначити масштаб; умовні знаки плану);

- вміння й навички, які їй стосуються – вимірювання віддалей, визначення приблизної відстані на плані, створення плану шляху.

6. Розробляю рефлексивні та контрольні завдання для визначення рівня сформованості компетенції або її елемента на цьому уроці.

У процесі реалізації змісту шкільної освіти вчитель має пам'ятати, що дидактичною домінантою згідно з поставленим завданням є визнання ключовим в освіті особистості учня, необхідності створення сприятливих умов для його розвитку та становлення, успішного входження в життя сучасного суспільства. Тому важливо: закладати систему знань, яка формується протягом

життя; розвивати потреби й інтереси учнів, створювати позитивну мотивацію для подальшого навчання; сприяти виробленню учнями умінь і навичок, необхідних під час самостійного навчання.

Географічна компетентність визначається як володіння необхідною сумою географічних знань, умінь та навичок, що зумовлюють сформованість географічної діяльності, географічного спілкування та особистості учня як носія географічних цінностей. Географічна компетентність – сутність географічної культури. Одним із прийомів формування географічної компетенції є самостійні роботи учнів.

Самостійні роботи можна застосовувати під час вивчення нового матеріалу. Завдання для самостійної роботи мають включати уміння аналізувати, порівнювати, зіставляти, систематизувати інформацію, ставити запитання, грамотно і стисло викладати власну думку або узагальнений матеріал. При вивченні природи материків та океанів у 7 класі пропоную за текстом підручника та картами атласу скласти таблицю рослин і тварин, характерних для кожної природної зони материка. За цією таблицею пізніше легко буде скласти порівняльну характеристику природних зон. У 8 класі при вивченні теми «Формування території України» учням доцільно скласти хронологічну таблицю з переліком найголовніших подій. Таке завдання буде сприяти кращому запам'ятовуванню дат.

На комбінованих уроках географії використовую вправу «Географічна розминка». Вона сприяє пригадуванню вивченого матеріалу, розвитку пам'яті, повторенню географічної номенклатури. Наприклад: назвати десять заповідників України; написати назви країн-експортерів нафти; показати на карті десять океанічних течій; пригадати країни світу, назви столиць яких починаються на букву «М»; країни світу, назви яких починаються на букву «І»; назвати континентальні країни, країни приморські, найбільші та найменші за розміром і т. д.

Компетентнісний підхід до навчання об'єктивно зумовлює переведення освітнього процесу на технологічний рівень. При цьому слід використовувати

особистісно-діяльнісні педагогічні технології. Ефективність їх застосування значною мірою залежить від того, як реалізується творчий потенціал особистості учня. Про такий підхід до навчання вказував В. О. Сухомлинський: «Кожна людська особистість неповторна, виховання нової людини полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самотності, творчої індивідуальності» [т.5, с. с.93]. Тому мають змінитися пріоритети в діяльності вчителя. Від пояснювально-ілюстративного методу трансляції готового навчального змісту, від просвітительства учнів учитель мусить перейти до нових особистісно зорієнтованих методів, у яких посилено творчо-діяльнісний компонент. Це зумовлює появу освітніх інновацій, покликаних істотно змінити навчально-виховний процес. Організуючи роботу на уроці, дбаю про розвиток таких важливих сфер особистості, як мотиви, емоції, потреби, інтереси, відносини, а також спілкування в колективі. Адже в людині від природи закладено великі потенційні можливості. Окремі з них проявляються лише у відповідній діяльності, тому їх не вдається помітити в умовах традиційного навчання.

У кожного вчителя, що творчо працює, складається власна технологія навчання й виховання, в основі якої можуть бути елементи різних педагогічних і освітніх технологій. В.О. Сухомлинський наголошував: «Найкраща, найтонша методика дійова лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога, коли в загальне він вносить щось своє, глибоко продумане» [т.5, с. 287].

Географічні знання сприяють соціалізації учнів, тобто формуванню компетентностей у різних сферах діяльності: пізнавальній, суспільно-громадській, трудовій, побутовій, культурній. Завдяки впровадженню новітніх технологій навчання та використанню педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського в учнів формується географічна компетентність, яка допоможе їм у прийнятті життєво необхідних рішень, створює комплексне уявлення про Землю, виховує любов до свого краю, дає можливість орієнтуватися у сучасному житті, правильно вибрати майбутню професію, бути гідним громадянином своєї держави. Формування ключових компетентностей

повинно відбуватися у тісній взаємодії з іншими предметами, шкільною і позашкільною діяльністю учнів. Для підвищення якості роботи систематично проводжу аналіз навчальних досягнень учнів, результатів участі школярів у предметних олімпіадах та конкурсах. Постійно триває обмін досвідом з учителями району та області. Адже творчі учителі спроможні реалізувати поставлене суспільством перед школою завдання: сформувати людину, здатну творчо мислити, приймати рішення, мати власну позицію, адаптуватися до умов життя, тобто бути людиною компетентною, успішною і сприяти розвитку суспільства.

Література

1. Венгренюк Н. «Географіє, прощай!» // Географія. – 2009. – №9.
2. Гільберг Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – №4.
3. Землянська О. Формування самоосвітньої компетентності учнів // Завуч. – 2005. – №6.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Колективна монографія. Бібік Н. М., Ващенко Л. С. та ін. Під загальною редакцією О. В. Овчарук. – К.: Видавництво «К. і С.», 2004.
5. Малюшенко Г. Трансформація в ЄС і вектор Греція // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – №36.
6. Мединська Л. На службі в компетентностей // Завуч. – 2006. – №1.
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2003 .
8. Покась Л. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – №6.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Видавництво «Радянська школа», 1977.
10. Щербань Т. Модель компетентного випускника // Завуч. – 2005. – №28.
11. Ягниця В. Конкурс «Міс Географія» // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – №5.

*М.Ю. Литвин,
вчитель біології Кіровоградського обласного
навчально-виховного комплексу гуманітарно-
естетичного профілю (гімназія-інтернат –
школа мистецтв)*

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського при викладанні природничих дисциплін

Природничі дисципліни як вагома складова системних знань про світ є важливою компонентою життєвих компетенцій дитини, умовою її повноцінного розвитку й підготовки до самостійного життя. Знання про природу, закономірності протікання життєвих явищ, підпорядкування їх сутності законам фізики та хімії лежать в основі нашого світобачення, є запорукою сприйняття життя як найвищої цінності. Любов до життя прищеплюється дитині завдяки спілкуванню з кращими проявами гармонії природи, яскравими вчинками людей, знайомству з долями визначних особистостей минулого й сьогодення.

Такою непересічною особистістю, яка ще довгі роки буде взірцем гуманізму в педагогіці, є наш земляк Василь Олександрович Сухомлинський. Його ім'я відоме і популярне в усьому світі. Зараз не зустрінеш учителя, який не звертався б до педагогічної спадщини Добротворця.

Педагогічна творчість В.О.Сухомлинського невичерпно багата й багатогранна. В його спадщині рельєфно виступає проблема розумового виховання дитини, яка була і завжди буде однією з головних ланок навчально-виховного процесу. З метою поліпшення розумових здібностей дитини у Павлівській школі проводять спеціальні уроки мислення. Логіка цих ідей пояснюється законами природовідповідності навчання. Чим більше незрозумілого спостерігає дитина, тим яскравіший її інтерес до пізнання побаченого. Зразу виникає багато запитань «Чому?» У такі моменти «дитина думає, спостерігаючи, і спостерігає, думаючи». І найкраще все це реалізується, коли вона пізнає світ через природу.

В.О. Сухомлинський любив повторювати: «Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму». Він вважав дуже важливим, щоб перші істини діти отримували з оточуючого світу і через світ природи входили в світ суспільних відносин. «Школа під голубим небом» або, як її ще називали, «Школа радості» — справжнє талановите відкриття Сухомлинського. У ній уроки проходять на природі.

Ідея такої школи зустрічалась ще в роботах Ж.Ж. Руссо, але Василь Олександрович розвинув, поглибив і переосмислив її. В працях нашого земляка вона набула цілеспрямованого універсального характеру й цілісної педагогічної доктрини. «Школі радості» він приділив багато уваги у своїй кращій книзі «Серце віддаю дітям».

Знаменитий педагог вважав, що серед природи народжується яскрава і жива думка, дитина починає мислити образами. Зі слів В.Сухомлинського, це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорож краплі води, дитина малює у своїй уяві і срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші ці картини, тим глибше обдумує вона закономірності природи.

Важливою складовою виховання через природу В.Сухомлинський вважав виховання бережливого ставлення до її багатств, усвідомлення неповторності кожного живого організму, природних комплексів. В педагогіці це ми називаємо екологічним вихованням.

Проблемою екологічного виховання школярів В.О. Сухомлинський займався впродовж всієї педагогічної діяльності. Він доводив, що природа сама собою не виховує. Виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Самих екологічних знань з охорони навколишнього середовища, якщо вони не втілюються на практиці, недостатньо. Важливо, щоб вихованці брали безпосередню участь у збереженні й збагаченні природи рідного краю. Тільки за цих умов у них сформуються необхідні уміння і навички, розвинеться відповідальне, бережне ставлення до навколишнього середовища.

Сучасні вчені, досліджуючи спадщину В.О.Сухомлинського, приходять до висновку, що метою екологічного виховання, з точки зору великого педагога і природолюбця, було цілеспрямоване формування у його вихованців міцних екологічних знань, розуміння органічного взаємозв'язку і єдності людини з навколишнім середовищем, ролі природи у житті людей. І тільки з дитячих років, коли маленькі душі, як губка, втягують у себе знання, слід прищеплювати і виховувати в дітях екологічний світогляд. У шкільні роки найбільш активно формується світобачення людини, її характер, звички. Досліджуючи «Книгу природи» В.О.Сухомлинського, вчені доводять, що це не просто сторінки, а яскраві спостереження, які западають в душу і виховують добрих, чуйних, лагідних і допитливих діточок. Тих, які не зможуть просто так зірвати квітку чи зламати деревце, оскільки для них, вихованих на світосприйнятті В.О.Сухомлинського, то є жива істота, яка відчуває біль.

Як доказував В.О.Сухомлинський, виховати екологічно досвідчену особистість не так просто, як видається на перший погляд, оскільки немає в світі нічого складнішого, ніж людська особистість. На його думку, чи не найважливіша якість справжнього виховання – формування духовного світу дітей. Педагог зазначає, що немає дитини абстрактної. Кожна - унікальний світ, який потребує від виховання розуміння і нестандартного педагогічного підходу. «Знайти дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться усі нитки педагогічного керівництва колективом» [2,С.35].

В.О.Сухомлинський на ґрунтовному фактичному матеріалі розглянув і проаналізував процес екологічного формування людини в роки її дитинства та ранньої юності, переконливо розробив психологію хлопчиків і дівчаток різного віку, особливості розвитку їхнього сприймання, мислення, почуттів, інтересів, прагнень.

Він у своїй роботі звертав увагу на те, що вчитель має поважно ставитись до гідності учня, рис його людської особистості. Це дає змогу виховувати у дитині кращі людські якості – доброту, людяність, потребу допомагати і

оберігати, а також не дає змоги розвиватись поганим властивостям – безсердечності, жорстокості й бездушності.

Щоб запобігти безсердечності, школярів потрібно виховувати у душі турботи, тривоги про живе і красиве. «З перших днів перебування в школі, - писав В.О.Сухомлинський, - ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно, гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише один бік справи. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце» [4, С.6]. Екологічне виховання, за В.О.Сухомлинським, повинне бути джерелом позитивних почуттів від навколишнього світу: «Природа здатна створити стан духовної готовності дитини до сприймання того, що потрібно вкласти в її розум, зробити здобутком її думки» [5, С.545]. Навчання в «зелених класах», складання книжок-картинок, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із живого задачника, кімната казки, острів чудес, куток краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, весняних квітів, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу і гуманного ставлення до людей і природи.

Ідеї Сухомлинського є визначальним орієнтиром в роботі з дітьми і в моїй практиці. Так, принцип гуманності в ставленні до дітей реалізую через психологію спілкування з моїми вихованцями. Намагаюсь поважати особистісні риси кожної дитини, прагну знаходити індивідуальний підхід до них. Цьому прикладом може бути практика диференційованих завдань тестового змісту, які використовую на підсумкових заняттях. Кожен з варіантів карток включає завдання початкового й достатнього рівнів. При цьому, щоб не травмувати психіку дитини, не вказую персонально рівень завдань. З рівнем складності учень визначається сам.

Часто практикую уроки на природі. Школа має певні переваги – розміщена недалеко від міського парку, де є багато рідкісних форм дерев,

різноманітні птахи, білки. Спостерігаючи за поведінкою дітей, бачу їх переродження на природі. Галасливі й гомінкі в стінах шкільних приміщень, вони затихають на природі, стають уважнішими. Змінюється навіть ставлення один до одного. Виділяю окремі кращі дитячі вчинки, намагаюсь заохочувати їх. На моїх очах хлопчики-восьмикласники стають «джентльменами», ввічливими і навіть поважними...

Багато уваги приділяю питанням етики спілкування між дітьми. Культура їх дитячих стосунків поступово перероджується в культуру взаємин дорослих людей. Так до старшокласників намагаюсь звертатись на Ви. Слідкую за культурою мовлення – власною та їхньою. Адже усі наші мовні огріхи діти копіюють. Повторюють і модель нашої поведінки, тому в очах дітей вчитель повинен бути взірцем у всьому.

Як форма екологічного виховання на природі значну роль відіграє наша шкільна екологічна стежина. Вона розпочинається альтанкою на пришкільному подвір'ї і закінчується алеями міського парку. Намагаюсь двічі на рік – щовесни і кожної осені – вивести дітей на природу. В ці благодатні дні учні мають прекрасну можливість спостерігати пробудження природи чи її згортання, слухати шлюбні чи прощальні пісні птахів, спостерігати за поведінкою тварин. Такі хвилини закладають позитивні емоції, сприяють вихованню добрих почуттів, патріотичному ставленню до свого краю.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в наш час має велике і неоціненне значення. Досліджуючи її, можна виділити наступні принципи виховання школярів:

- принцип природо відповідності;
- принцип цілісності;
- принцип неперервності;
- принцип гуманізму.

Згідно з принципом природовідповідності людина є відповідною частиною природи, навчання і виховання якої відбувається залежно із законами природи.

За принципом цілісності людина і природа - єдине ціле. Вона безпосередньо залежить від природи. Постійно спілкуючись з природою, людина набуває певних навичок, щоб було на користь собі та не зашкодити природі.

Згідно з принципом неперервності існує неперервна взаємодія людини і природи. Ця взаємодія супроводжує людину у навчанні й вихованні упродовж її життя.

Використання принципів виховання у практиці сучасної школи допомагає дітям сприймати, аналізувати нову інформацію, сприяє зростанню їх загальнолюдської культури.

Вчителям України слід використовувати спадщину В.О.Сухомлинського, оскільки вона ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості у поєднанні з природою.

Література

1. Антонєць М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю" // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 7-10.

2. Артемова Л.В. Історія педагогіки України [Текст] : Підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Ред. Л.Л.Сісіна. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.

3. Безносюк О.О. В.О. Сухомлинський про відповідальність у науково-педагогічних дослідженнях [Текст] // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Сер. Педагогічні науки / Гол. ред. В.О.Пашенко. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5 (44). – С. 267-274.

4. Березівська Л. Українські традиції як культурологічні засади спадщини В.О.Сухомлинського [Текст] // Початкова школа. – 2006. – № 12. – С. 5-8.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3 – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5 – 678 с.
7. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.
8. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.

О.А. Тикул,
вчитель хімії КЗ «Навчально-виховне
об'єднання № 25 «Загальноосвітня школа
I – III ст., природничо-математичний ліцей,
центр позашкільного виховання «Ліра»
Кіровоградської міської ради

Використання педагогічних ідей

В.О.Сухомлинського в позаурочній діяльності

Майстерність вчителя полягає в умінні зробити навчальний процес творчим, осмисленим, активізувати всю пізнавальну діяльність школярів.

В.О.Сухомлинський

В сучасних умовах демократизації та гуманізації українського суспільства першочерговим завданням освіти є виховання всебічно розвиненої, творчо мислячої людини. Справжнім багатством кожної держави є людина, творча особистість з властивим їй прагненням до краси та самовираження, зі свідомим ставленням до навколишнього середовища. Природне середовище було, є і буде незамінним партнером у житті людини. В.О.Сухомлинський писав: «Входячи в життя дитини з першими відчуттями, сприйняттями, поняттями, уявленнями, природа стає для неї наочним мірилом цінностей, джерелом багатств. У цьому факті закладено величезні можливості становлення гармонійної, всебічно розвиненої людини» [4, с.536-537].

Рівень економічного та соціального розвитку України характеризується тим, що практично усі галузі народного господарства спричиняють негативний вплив на довкілля. Ось чому, працюючи вчителем хімії, приділяю велику увагу екологічному вихованню учнів, впроваджуючи в своїй роботі настанови великого педагога.

В.О. Сухомлинський надзвичайно любив природу, тому пропагував її вивчення як величезного виховного фактора, підкреслюючи, що природа сама собою не виховує. Марно було б, залишивши людину наодинці з природою, чекати, що вона під її впливом стане розумною, морально прекрасною, доброю і непримиренною до зла. З 2000 року педагоги разом з учнями активно працюють не просто над вивченням законів природничих дисциплін, а й над збереженням природи, «щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, де працюють батьки».

Продовжуючи традицію природовиховання, в листопаді 2007 року на базі нашого навчального закладу була заснована Кіровоградська обласна дитяча громадська екологічна організація «Біосвіт» на чолі з директором школи – Матяшовою Л.П., президентом організації – Тикул О.А.

Невід’ємною частиною розвитку здібностей дитини та роботи з обдарованими дітьми є позаурочна робота. Учні беруть активну участь в екологічних проектах, що вимагає поглиблених знань з природознавства, біології, хімії, сприяє розумовому розвитку. «Світ природи стає невичерпним джерелом знань завдяки тому, що знання надходять у дитячу душу складним шляхом: через руки, через працю, через взаємовідносини з іншими людьми, через почуття і переживання, які забарвлюють діяльність» [4, 537-538].

У 2000 – 2002 році учні та вчителі нашої школи брали участь у Всеукраїнському проекті «Модернізація муніципального водопостачання в Україні». В ході його реалізації проведені наступні заходи:

- знайомство з програмою раціонального водовикористання;
- історія розвитку водопроводу в Кіровограді;
- водні ресурси Кіровоградщини: річки, ставки, джерела;
- кругообіг води в природі. Проблема забруднення води;
- визначення якісного та кількісного складу води в Кіровограді;
- система очищення питної води;

- практичні заняття з розв'язування нестандартних задач на виході водоводу з урахуванням корозії.

У 2000 – 2001 році учні ліцею НВО № 25 взяли участь у проведенні природоохоронної роботи в рамках Міжнародної екологічної науково-дослідницької програми «Аква – віта».

Мета проекту:

- Виміряти хімічну токсичність і мікробіологічне забруднення в зразках води з місцевих водоймищ та водоводу й перевірити придатність води для пророщування насіння салату, цибулі.
- Дати можливість школярам зрозуміти за допомогою наукових експериментів як важливо захищати водні ресурси.
- Розвивати творчі здібності учнів і професійні якості особистості.

Виконані проекти допомагають розвивати мислення дітей, зміцнювати знання з природничих предметів, вони є «уроками мислення, уроками розвитку розуму».

Першими кроками діяльності організації стали прибирання та озеленіння пришкільних територій.

В 2007 – 2008 навчальному році наші учні разом з гуртком географів-краєзнавців Кіровоградського ОЦТКСЕУМ під керівництвом А.В. Михайлюка брали участь у туристсько-краєзнавчій експедиції «Краса і біль України. Річки Кіровоградщини».

У розумовому вихованні В.О.Сухомлинський важливе місце відводив малюванню, творчості, оскільки дітей потрібно не лише вчити законам природи, але й давати простір для уяви, не ламаючи казкового бачення світу. Тому під час участі у проекті ми проводили дослідження значення води для живих організмів і для планети Земля та конкурс малюнків «Вода – еліксир життя».

Мій будинок – моя фортеця! Чи може уявити своє життя людина без будівель? Ну хіба що уявити. Будівля складається з фундаменту, до якого

можна віднести чотири закони екології Б. Коммонера; підлоги, або як ти і твоя родина впливають на якість довкілля; стін, або як твоє помешкання впливає на тебе та твою родину; вікон, або середовища навколо твоєї домівки; дверей, або що ми виносимо з хати назовні; даху, тобто вибір продукції, безпечної для здоров'я і довкілля. Таке порівняння будівлі з навколишнім середовищем нас зацікавило і ми взяли участь у Всеукраїнській акції «Дім, в якому ти живеш». Катерина Циганенко (8-Б клас) та Ольга Лисенко (9-В) клас стали переможцями конкурсу. 22 квітня 2008 року були запрошені до Києва і на День Землі отримали подарунки, грамоти і просто чудовий настрій.

Бережімо планету Земля

Від забруднень і від сміття,

Щоб із космосу було видно всім

Чисті води і зелень лісів. (Вірш учнів 2 класу)

І, дійсно, як свідчать космонавти, дивлячись на Землю з висоти космічної орбіти, око бачить в основному три кольори: білий – колір хмар і льодових полярних шапок, блакитний колір світового океану та зелений – колір лісів. Ліс недаремно називають легенями планети, оскільки в результаті процесу фотосинтезу зелене листя рослин поглинає вуглекислий газ і виділяє кисень. Збереження лісових насаджень є актуальним екологічним питанням сьогодення. Павлиський учитель вважав, що серед природи народжується яскрава і жива думка, дитина мислить «образами». Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорож краплі води, дитина малює у своїй уяві й срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші ці картини, тим глибше обдумує вона закономірності природи. З 7 по 11 квітня 2008 року Ковальська Олена, Мілай Юлія, Циганенко Катерина (8-Б клас) та Лисенко Ольга (9-В клас), які є членами КОДГЕО «Біосвіт», взяли участь у всеукраїнському освітньому екологічному проекті «Зелена латка на сірому місті» у Рівному. Вони пройшли 32-годинний майстер – клас, отримали подарунки та сертифікати.

Україна сьогодні має обмежені запаси прісної води і майже втратила чисті поверхневі води, які б відповідали вимогам стандартів на джерела питного водопостачання. Тому члени КОДГЕО «Біосвіт» постійно беруть участь у щорічному Всеукраїнському конкурсі «До чистих джерел» Міністерства екології та природних ресурсів України і запропонували творчу роботу «Вода – джерело життя».

Метою конкурсу є розширення в суспільстві практичної природоохоронної діяльності, спрямованої на охорону і поліпшення стану джерел, річок, водойм України, раціональне використання водних ресурсів, підвищення екологічної і правової обізнаності громадян щодо охорони водних ресурсів шляхом залучення широких верств населення до практичної природоохоронної роботи, розвитку екологічної ініціативи.

Продовжуючи вивчення проблеми прісної води наша організація у 2009 році брала участь у міському конкурсі екологічних проектів станції юних натуралістів «Тече вода». Прісна вода є найціннішою складовою життя на Землі. Вона вкрай необхідна для підтримання елементарних потреб людини, забезпечення роботи багатьох галузей господарства, для підтримання функціонування екосистем. Разом з тим очікується, що вода буде одним з найдефіцитніших природних ресурсів ХХІ століття. У випадку збереження існуючих моделей споживання водних ресурсів у 2025 р. двоє з кожних трьох осіб на Землі будуть жити в умовах дефіциту води.

На території мікрорайону Новомиколаївки, де розташований наш заклад, налічується 11 джерел та 4 ставки, води яких люди використовують для пиття, миття, прання, приготування їжі, відпочинку, спорту і розваг, тобто вода є основним компонентом життя, тому свою роботу ми вирішили направити на дослідження та поширення інформації про стан водного середовища, а саме – придатності ставкової води до пиття.

Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000» за підтримки Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту у співпраці з Академією педагогічних наук України щорічно

проводить конкурс благодійних проектів «Добро починається з тебе». Учні 2 – 10 класів НВО № 25 брали активну участь у реалізації II етапу конкурсу під назвою «Ковток повітря».

Даний проект спрямований на покращення естетично-санітарного стану навколишніх мікрорайонів. Новомиколаївка і Лелеківка розташовані на околиці міста зі значною перевагою жителів приватного сектора. Незважаючи на це, райони містять значну кількість рекреаційних зон (міський пляж, гай Десантників, лісопаркова зона, Солдатські ставки тощо), які не завжди відповідають естетично – санітарним нормам. За осінньо-зимовий період в цих зонах виникає велика кількість несанкціонованих сміттєзвалищ.

Серед виявлених звалищ сміття були такі, що могли бути ліквідовані самими учнями, без порушень санітарних норм. Але були і такі, що ліквідовувались силами міської громади.

В рамках проекту провели акцію з попередження виникнення нових «гір» сміття. Для цього на місцях прибраних звалищ встановили інформаційні таблички із закликами щодо дотримання чистоти цих ділянок та негативного впливу сміттєзвалищ на організм людини і на природу взагалі. Щодо реалізації проекту проведено наступні заходи:

- конкурс « Краєвиди моєї місцевості»;
- конкурс на кращий слоган, націлений на дотримання чистоти і порядку;
- конкурс малюнків «Сучасні сміттєві баки – актуальність чи потреба?»;
- опитування громадської думки «Ковток повітря».

У травні 2009 року наша творча група була запрошена до Київської національної академії мистецтв для представлення роботи «Ковток повітря». Отримали дипломи, подарунки, путівку до міжнародного дитячого табору «Артек».

Наймолодші учасники екологічної організації (учні 1 – 3-х класів) взяли участь в екологічному проекті «Ліс – мій друг». Проект націлений на збереження лісових насаджень, їх оновлення. У цікавих малюнках,

презентаціях учні висловлювали своє ставлення до всесвітньої проблеми вирубки лісів та пропонували заходи із збереження лісових насаджень.

Проблема радіологічного забруднення є однією з найактуальніших екологічних проблем сьогодення, результатом якої є щорічне зростання кількості онкохворих на Кіровоградщині. На розгляд національної комісії учасники проекту запропонували благодійний проект «Радість життя» у рамках Всеукраїнського конкурсу благодійних проектів «Добро починається з тебе».

КОДГЕО «Біосвіт» з благодійним екологічним проектом «Місто на урані» в рамках проекту «Радість життя» була нагороджена грамотою за кращу роботу у міському конкурсі презентацій «Мій спосіб захисту оточуючого довкілля».

Участь у таких проектах дозволяє забезпечити основні шляхи активізації пізнавальної діяльності школярів, які виділяв В.Сухомлинський, узагальнюючи свій досвід:

- самодисципліна в розумовій праці;
- формування пізнавальних мотивів;
- спеціальна організація розумової праці на уроці й після уроку;
- творчий характер завдань з елементами дослідження;
- навчання прийомам мислительної діяльності.

«Справжнє розумове виховання, – підкреслював Василь Олександрович, – орієнтує людину на життя у всій його складності, у всьому багатстві».

Література

1. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. – К., 1982.
2. Сухомлинский В.А.: Библиография / Сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – К.: Рад. шк., 1987. – 255 с.
3. Соловейчик Симон. «Всё более глубокое понимание ребёнка – это и есть воспитание его» //Первое сентября. – 2000. – № 70.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Т.5. – К.: Рад. школа, 1976. – 639 с.

ДЛЯ НОТАТОК

**Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського:
практичне впровадження викладання предметів
природничо-математичного напрямку**

Методичний посібник

Підп. до друку 09.08.2013. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Таймс.Ум. др. арк. 2,56.
Замовлення № 1052. Наклад 100 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: design@imex.net